

N. IORGA. Câteva observații asupra celui mai vechiu tezaur cultural românesc	5.—
N. IORGA. Legăturile românești cu Muntele Sinai	5.—
I. LUPAȘ. Inceputul domniei lui Matei Basarab și relațiunile lui cu Transilvania	15.—
I. C. FILITTI. Oameni dependenți și cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV—XVII	15.—
TOMUL XIV (1933):	300.—
N. IORGA. Opinia publică germană și România lui Carol I, înainte și după războiul de independență	20.—
G-ral R. ROSETTI. Făptuirea războiului dela moartea lui Ștefan-cel-Mare la acea a lui Matei Basarab. V. Strategia	70.—
N. IORGA. Din viața socială a Brăilei supt Turci	10.—
N. IORGA. Un observator englez asupra Românilor din epoca lui Tudor Vladimirescu	20.—
N. IORGA. Un om de severă muncă și aprigă autoritate: D. A. Sturdza	5.—
CONST. I. CARADJA. Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta dela Guruslău din 3 August 1601	5.—
ALEX. LAPEDATU. În jurul asasinării lui Barbu Catargiu (Iunie 1862)	30.—
ANDREI RĂDULESCU. Cercetări privitoare la înființarea Curții de Casație în România	40.—
I. LUPAȘ. Corespondența lui Grigorie Ghica, Domnul Moldovei, cu Felix von Schwarzenberg, ministru președinte al Austriei 1849—1850	25.—
G-ral R. ROSETTI. Inceputurile artei militare în cuprinsul României de azi	40.—
N. IORGA. Vicesitudinile celui dintâiu student moldovean la Paris: Gh. Bogdan	30.—
TOMUL XV (1934):	300.—
R. V. BOSSY. Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sârbe sub Cuza-Vodă	50.—
P. P. PANAITESCU. Contribuții la istoria lui Ștefan-cel-Mare	25.—
G-ral ROSETTI. Granițele Moldovei pe vremea lui Ștefan-cel-Mare	10.—
G-ral R. ROSETTI. Un document inedit asupra mișcării dela 3 August 1865	15.—
G-ral R. ROSETTI. Despre unele precizări recente ale locurilor bătăliilor dela Doljești, Vaslui și Scheia	5.—
AUREL V. SAVA. Vornicul de Vrancea	48.—
ALEX. LAPEDATU. Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani	20.—
ALEX. LAPEDATU. Evreii în țările noastre acum o sută de ani	20.—
N. IORGA. Wilhelm de Kotzebue și momentul de prefacere modernă a societății moldovenesti	80.—
N. IORGA. Memoriile unui vechiu dascăl	15.—
G-ral R. ROSETTI. Problema militară românească alaltăieri-ieri-azi	12.—
TOMUL XVI (1934):	
IOAN C. FILITTI. Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române	15.—
N. IORGA. Știri despre Axintie Uricariul	15.—
CONST. I. CARADJA. Despre edițiile din 1488 ale Cronicii Johannes de Thurocz	15.—
Sub tipar:	
N. IORGA. Legături cu mănăstirile meteorele din Tesalia. Cu o notiță despre Petrașcu Vv.	
I. LUPAȘ. Împăratul Iosif II și răscoala țaranilor din Transilvania	
I. NISTOR. Tratatvele lui Mihai Viteazu cu Polonia	
G-ral R. ROSETTI. O mică întregire la istoria lui Ștefan-cel-Mare	

891/05

B.C.U. Bucuresti

C20056228

**PROPRIETARIII SOLULUI
ÎN TRECUTUL PRINCIPATELOR ROMÂNE**

DE

IOAN C. FILITTI

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 27 Aprilie 1934

Intr'o precedentă comunicare ¹⁾ m'am ocupat de cultivatorii de pe pământul altuia. Infățîșez acum un alt fragment, privitor la proprietarii solului, dintr'o lucrare ce n'o pot publica întregă.

Înainte însă de a intra în subiect, trebuie să reviu, un moment, asupra chestiunii termenului de «rumân», întrebuintat în documentele românești din Muntenia, pentru a desemna pe «vecinii» din documentele slavonești de aici, adică pe oamenii în dependență personală de un stăpân. Emisesem ipoteza că explicația, atît de căutată, a accepțiunii de «vecin», dată în Muntenia, cuvântului «rumân», ar putea fi aceea că Mihai Viteazul legase, la un moment, de glie pe toți cultivatorii, fie personal liberi, fie personal dependenți, așa că se confundaseră, de atunci, în aceeași situație, sub aceeași denumire. Această ipoteză se întemeia pe împrejurarea că cel dintâi document cunoscut când termenul de rumân apare în locul celui de vecin, era din 1598. Iată însă că în lucrarea recentă a d-lor I. Minea și L. T. Boga, intitulată «Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească pînă la sfârșitul secolului al XVI-lea» ²⁾, ni se

¹⁾ Oameni dependenți și cultivatori liberi în Principatele române. «Memoriile Secției Istorice» 1933.

²⁾ Iași, 1933, p. 123 (anul 1583) și 84—5 (anul 1594).

10100-131.84/60

32548/07

spune că termenul de « rumân » se găsește în două acte anterioare datei probabile a « legăturii » lui Mihai Viteazul. Se dă regestul unui act dela 1583, în care se vorbește de « rumâni » din două sate, iar în notă se adaugă că « altă dată același document zice vecini ». Alt regest este al unui act al lui Mihai Viteazul însuși, dar din 26 Iulie 1594: este vorba de niște proprietari cari s'au închinat « rumâni » unui boier și de alții cari s'au închinat aceluiași ca « vecini ». Aceste documente, de care nu ni se spune dacă sunt slavonești, sau românești, ar fi meritat să fie reproduse in extenso. Dacă într'adevăr termenul de rumân a fost întrebuințat în înțelesul de vecin, înainte de Mihai Viteazul, cade firește, explicația ce încercasem a unei deformății ce rămâne neînțeleasă. Bănuiesc însă că în textele originale va fi termenul de « vlah », pe care d-nii Minea și Boga îl traduc prin « rumân » ¹⁾ și atunci vlah și vecin corespund cu două situații juridice încă deosebite.

Intru în subiectul comunicării de azi.

I. Denumirile proprietarilor

Regretatul Constantin Giurescu, în luminosul său studiu « Despre boeri » a arătat că, în *Muntenia*, în vechile documente *slavonești*, proprietarii sunt numiți *cneji*. Nu se întâlnesc, în *Muntenia*, cneji cu atribuții de judecători ai satelor, aleși de obștea locuitorilor. Asemenea atribuții le exercită dregătorii domnești, a căror înșirare se găsește în hrisoavele prin care Domnii, ca o favoare, scutesc unele sate de amestecul acestor slujbași și delegă proprietarului dreptul de judecată asupra oamenilor din sat.

În documentele *românești* din *Muntenia*, dela apariția lor, din secolul al XVI-lea, cneaz se traduce prin *judec*. De oarece însă cneaz nu însemnează judecător, nici termenul de *judec*, plural *judeci*, cu care se traduce, nu poate însemna judecător.

¹⁾ Cf. *ibid.*, 103.

Rareori, în documentele românești din Muntenia, din sec. XVI și XVII, cneaz se traduce și prin *jude*.

Alți termeni pentru a desemna pe proprietari, în Muntenia, sunt acei de « boeri » și de « megieși ».

În *Moldova*, nu întâlnim astfel de termeni speciali pentru proprietari. Toate actele de danii, sau de întăriri de proprietăți, sunt date la « sluga noastră », sau « adevărata slugă », sau « sluga noastră credinciosul boer », sau « slugii și boer », sau numai « lui cutare ». Despre sfârșitul sec. XV, găsim termenul de « megieș » în același înțeles ca și în Muntenia ¹⁾.

Avem însă, în sec. XV, documente numeroase care vorbesc de sate « unde a fost », sau « unde este », *cneaz*, *jude*, sau *vataman*, cutare, deosebiți de persoana căreia se donează, sau confirmă satul.

Radu Rosetti făcea apropiere între acești termeni de *cneaz*, *jude* și *vataman* și constata echivalența lor în documente. Dând apoi cuvântului *jude* înțelesul de judecător, deducea că și *cneazul* era judecător și se mira că încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun pretinsa judecie a *cnejilor* nu mai era ereditară, spre deosebire de ce se petrecea de cele mai multe ori în Ungaria și Galiția. Pornind de la premiza că *cneazul* trebuia să fi rămas, ceea ce socotea că fusese, un judecător ereditar, Rosetti conchidea că *cnejii* din acele documente sunt o expresie greșită a scriitorilor actelor, cari au întrebuințat termenul de *cneaz* în loc de cel de *jude* ²⁾. Dar, mai întâi, e greu de admis o asemenea confuzie constantă în cancelaria domnească. Apoi, argumentarea o socotesc greșită, pentru că *jude* nu însemnează judecător, deoarece documentele slavonești au alt termen pentru a desemna pe judecători și anume termenul de « sudți », care numai în documentele românești se traduce prin județ, în înțeles de judecător ³⁾.

Ceea ce pare că rezultă însă din acele documente slavonești ale secolului al XV-lea din *Moldova*, este că acolo *cneaz*

¹⁾ Ex. dela 1480, 1499, la I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, 258; II 158.

²⁾ Astfel Rosetti (Pământul, 155—6) nu admitea ca exactă decât echivalența *jude-vataman*, pe când I. Bogdan (În « Conv. lit. » 41 (1907), p. 213), în recenziia făcută lui Rosetti admitea echivalența *jude-cneaz*.

³⁾ C. Giurescu, *Despre boeri*, 86.

și jude nu aveau înțelesul de proprietar al acestor termeni în Muntenia, ci pe acela de dregător sătesc ¹⁾, ca și vataman. În sprijinul acestei păreri vine, pentru jude, un ordin dintre 1443—7 al lui Ștefan Vodă, adresat « boerilor, vornicilor, șoltuzilor, pârgarilor, *judemă*, vătămanilor și țării întregi » ²⁾. Termenul judec, la singular, nu se întâmpină în Moldova. Într'un document din vremea lui Ștefan cel Mare, pluralul lui jude apare în forma « judeke » ³⁾, iar proclamațiile citate, dela 1481, ale aceluiași Domn, sunt adresate către « boeri, *judecem*, sândiam (adică judecători) și siromahi » din Muntenia. Și de aci se vede că se făcea deosebire între judeci și judecători.

Dela mijlocul secolului al XVI-lea, nici nu se mai pomește de cneaz și jude, ci numai de vataman, în înțeles de vechil, reprezentant al proprietarului ⁴⁾, Domn, sau particular, în sate.

În sfârșit, cnejii și judecii nu sunt niciodată decât unul sau doi într'un sat, ceea ce exclude că ar putea fi vorba de proprietari.

* * *

După cum termenii de jude și de judec nu însemnează judecători, tot astfel termenul de *judecie* din documentele slavonești din Moldova, nu însemnează nici el un drept de judecată.

Sunt numai puține documente din secolul al XV-lea, care vorbesc de judecii în Moldova și cu toate acestea Radu Rosetti consacră un întreg capitol la « evoluția judeciilor de la întemeierea statului moldovenesc până la mijlocul secolului al XVIII-lea », deși documentele pe care le utilizează nici nu întrebunțează termenul de judecie.

Documentele slavonești din secolul al XV-lea în care e vorba de judecie, întăresc de obicei cuiva « amândouă judeciile » sau « amândouă părțile de judecie », sau constată

¹⁾ I. Bogdan, *l. c.* — Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii*, pp. 23—4.

²⁾ T. Bălan, *Vornicia în Moldova*, p. 148.

³⁾ I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, 173.

⁴⁾ Iorga, *Constatări*, 19.

spre pildă că însuși Domnul a cumpărat « amândouă judeciile »¹⁾. La 1414, un Toader Pitic avea 3 sate, din care două cu câte două judecii²⁾. La 1434 se face danie Tămășeștii, la Gura Studeniței « amândouă părțile judecii »³⁾. La 1435, un Oană portarul stăpânea 6 sate, din care unul cu două judecii⁴⁾. La 1436, dania satului Bălăcești « amândouă judeciile »⁵⁾. În același an, iarăși danie la Gura Studeniței, unde au fost Tămășeștii, « amândouă părțile cuturi » (obia ciast cutâ)⁶⁾. Aci termenul « cuturi » înlocuiește pe cel de judecii din actul dela 1434.

Ce îndrituia pe Radu Rosetti să crează că judecia era circumscripția în care stăpânul își exercita dreptul de judecată? Numai termenul de judecie, care amintește de judecată. Și I. Bogdan făcea apropiere între « judecie » din documentele moldovenești, cu « sudstvo », din diploma țarului Ștefan Nemanian dela 1198, cu « Knezatus » din documentele ungare, cu « Knejastvo » din cele galițiene, cu « Judicium » sau « Judicatus » din cele din Ungaria de Nord. Uitau însă că situația proprietarilor din Moldova era alta decât aceea a cnezilor din acele țări, iar ca argument documentar nu se aducea decât un singur document slavonesc, dela 1434, care glăsuiește astfel: « I-am dat (cutăruia) un sat... să-i fie judecia uric și sub uric să nu se dea nimănu și alt sudeț (adică judecător) să nu aibă, ci să ție de curtea noastră din Iași »⁷⁾. Se făcea apropiere între conferirea judeciei și scutirea de sudeț, adică de judecător, și se deducea că judecia era privilegiul de a judeca⁸⁾.

Nu se observa însă că documentul citat cuprinde două părți distincte: una este conferirea judeciei și alta este scutirea de sudeț, adică de judecător domnesc. Domnul conferă judecia și, *în plus*, scutirea de amestecul judecătorului

1) Rosetti, *Pământul*, 148—9.

2) I. Bogdan, *Cneji*, II.

3) M. Costăchescu, *Doc. moldovenești, dinaintea de Ștefan cel Mare*, I, 387.

4) Rosetti, *Pământul*, 164 n.

5) M. Costăchescu, *l. c.*, I 469.

6) *Ibid.*, 499.

7) I. Bogdan, *Despre cneji*, 31. — M. Costăchescu, *l. c.*, 398.

8) Rosetti, *l. c.*, 147.

domnesc ¹⁾. Așa dar, socotesc că rău învinuia Bogdan pe Hasdeu de traducerea liberă ce a dat-o acestui text, în modul următor: « I-am dat lui uric, cu dreptul propriei judecăți locale ».

Este de altfel, cum observa și Bogdan, singurul document cunoscut care întrebuițează expresia « să-i fie judecia uric », sau în care, după cum credeau Bogdan și Rosetti, termenul de judecie să fie întrebuițat în înțeles de funcție.

Adevărul, cum am arătat, este că din cuprinsul documentului nu se poate trage această concluzie. Acel document are același sens ca și documentele care glăsuiesc identic, dar din care lipsește termenul de judecie. Astfel la 1431: « să-i fie uric și sub uric să nu se dea altuia niciodată în veci și să asculte de noi și alt judecător să n'aibă » ²⁾. E clar că se conferă două lucruri deosebite: o proprietate și un drept de judecată.

Însuși Rosetti recunoștea ³⁾ că judecia cuprindea și foloasele ce le trăgea stăpânul din moșia sa și mai recunoștea și alt ceva, anume că judeciile se puteau vinde, ceea ce n'ar fi fost cu putință dacă judecia ar fi cuprins numai un drept de cârmuire și de judecată. Și în sfârșit, mai recunoștea, ca și Bogdan de altfel, că « judecie » are același sens ca și « cut », adică « parte de sat ». Și totuși, documentul din 1487 prin care Ștefan cel Mare dăruiește episcopiei de Roman « amândouă judeciile » ce le avea în Poiana, împreună cu uricul ce-l avea dela Alexandru cel Bun pentru Poiana « amândouă părțile » (ciast), în loc de a-l interpreta în sensul că amândouă judeciile echivalează cu amândouă părțile, Rosetti îl înțelegea ca referindu-se la circumscripțiile în care stăpânul satului își exercita judecia, făcea funcție de județ, în înțeles de judecător ⁴⁾.

De ce însă, de câte ori se vorbește de judecii, numărul lor este totdeauna același: două judecii?

¹⁾ G. Panu, *Cercetări istorice asupra stării țăranilor*, I, l. p. 185.

²⁾ I. Bogdan, *l. c.*, p. 27.

³⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 152.

⁴⁾ *Ibid.*, pp. 77—78.

Dacă termenul s'ar referi la părți de moșie cu coloni pe ele, nu s'ar înțelege de ce n'ar fi întotdeauna decât două părți.

Dacă s'ar referi dimpotrivă la părțile rezervate de proprietar pe seama sa, spre a fi cultivate în regie și care după « jus valachicum » din Polonia, erau de obicei de două « sesiuni »¹⁾, nu s'ar înțelege de ce daniile, sau întăririle n'ar privi decât aceste părți.

Mai degrabă, ținând seama și de faptul că în sate nu se pomenește, în secolul al XV-lea, decât de unul, sau doi cneji, sau juzi, socotesc că atunci când se menționează două judecii trebuie să fie vorba de sate mai mari, roite unul din altul, și în care se aflau doi dregători domnești.

Se pune însă întrebarea, de unde se vor fi luat termenii de judec și jude în Muntenia, pentru a desemna pe proprietari, de jude în Moldova, pentru a desemna pe dregătorii sătești.

Se știe că statul muntean este rezultatul, pe de o parte, al contopirii, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, sub voevodul dela Argeș, a voevodatelor și cnezatelor adevărate, dela mijlocul secolului al XIII-lea, la dreapta și la stânga Oltului, iar pe de altă parte, al cuceririlor ce au urmat asupra rămășițelor tătărești.

Cât privește Moldova, ea își trage originea din cuceririle făcute asupra Tătarilor de către voevozii români descălecați din Maramureș, dela mijlocul secolului al XIV-lea.

Este de admis că teritoriile, pustii sau populate, cucerite de primii Basarabi de o parte, de Bogdan și fiii lui de altă parte, vor fi fost confiscate, în cea mai mare parte, în folosul domniei, devenind pământuri, sau sate domnești, de care Domnii au putut dispune în urmă, cu hotarele lor și cu locuitorii de pe ele.

Cât privește pe cnezii și voevozii români cari, măcar în Oltenia și părțile Munteniei vecine cu Oltul, se dovedește că au existat, este greșită teoria lui Rosetti, care deducea situația lor din aceea a cnejilor din Ungaria, unde, sub

¹⁾ Rosetti, *Pentru adevăr și dreptate*, p. 34.

stăpânirea străină, ei ajunseseră simpli cârmuitori vremelnici ai așezărilor sătești, la dispoziția regelui, sau din aceea a cnejilor din Galiția, unde apar ca niște colonizatori pe un pământ ce li se concesionează.

Ca și I. Bogdan ¹⁾ Rosetti pornea, de altă parte, dela ideea greșită că în timpul constituirii Principatelor române, proprietatea ar fi fost încă, în aceste părți, colectivă, a « obștiilor sătești », cârmuite de un șef, care stăpânea și el numai o parte din hotarul așezării, cu același titlu cu care sătenii stăpâneau fiecare lotul lui ²⁾, ca în Polonia și Ungaria ³⁾. Conchidea, ca și alții ⁴⁾, că proprietatea se născuse în Principatele române din transformarea cnezului simplu cârmuitor de sat, în stăpân al hotarului acelui sat ⁵⁾, și a unui simplu drept de judecie, în proprietate, prin cutropire, sau privilegiu domnesc, în dauna « obștiilor proprietare » ⁶⁾, sau a « dreptului de folosință ce avea țărănia asupra hotarului locuit de ea » ⁷⁾. Pretutendeni, scrie Rosetti, dreptul de folosință al țaranului asupra hotarului așezării este neasemănat mai vechi decât acel al nobilului și acest drept al nobilului este rezultatul unor cutropiri succesive ale căpeteniei așezării ⁸⁾.

Mai întâi, nu este exact că toți locuitorii dintr'o obște sătească, stăpâneau câte o parte din hotarul ei, « cu același titlu ». Altul era titlul concesionarului, sau stăpânului, și altul titlul colonilor. De altfel, însuși Rosetti se contrazice la fiecare pas. Astfel, scrie că sătenii de rând ședeau, sau locuiau, în satele boierești, moșnenești, domnești, sau ale clerului, fiecare pe lotul lui ⁹⁾. Este evident că altul era titlul boierului, moșneanului, Domnului, sau clerului și altul titlul săteanului. Am văzut însă că spune că cel mai vechi drept într'o așezare este acel al « țaranului », căruia i s'a

¹⁾ Note pentru cursul său, păstrate la Academia română.

²⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 119, 146, 150.

³⁾ Rosetti, *Pentru adevăr*, p. 46.

⁴⁾ I. N. Angelescu, *Originea moșnenilor și răzeșilor*, Pitești, 1909, p. 10.

⁵⁾ Rosetti, *Pentru adevăr*, p. 3.

⁶⁾ Rosetti, *Pământul*, pp. 38, 95, 112—118, 124.

⁷⁾ Rosetti, *Pentru adevăr*, p. 3.

⁸⁾ *Ibid.*, p. 69.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 46.

suprapus stăpânul. Dar este evident că toate popoarele care s'au perindat și pe la noi, aveau căpetenii, aveau oameni liberi și aveau supuși. Aceste categorii nu se pot confunda sub numele de « țărani » și dacă nu se pot confunda, este clar că dreptul primordial nu putea fi al « țăranilor ».

Apoi, Rosetti nu este lămurit nici asupra dreptului stăpânului în hotar. Odată afirmă că n'a spus niciodată că « țăranii erau proprietari individuali asupra hotarelor locuite de ei », dar că a « tăgăduit că acele hotare ar fi fost vreodată proprietatea particulară (în sensul cviritar) al acelor cari... dobândiseră dreptul de judecie asupra lor » ¹⁾. Dar dacă stăpânii nu aveau decât un drept de judecie, atunci n'aveau niciun fel de drept de proprietate, fie și de proprietate stânjenită prin dreptul de folosință al cultivatorilor. Totuși, la altă pagină, Rosetti scrie că n'a susținut altceva decât un drept de folosință al țăranului ²⁾.

Nu este lămurit mai bine nici asupra caracterului stăpânirii pretinse « obștii sătești ». Spune că « hotarele satelor erau, la început, niște posesiuni ale obștii sătești, care se folosea de ele potrivit obiceiului strămoșesc » ³⁾. Dar, dacă nici obștea nu era proprietară, ci avea numai o posesiune, un drept de folosință, cine era stăpânul hotarului?

Adevărul este însă că în statele slave, încă din veacul al X-lea, proprietatea nu mai era colectivă, și nici în Principatele române nu apare astfel, în primele documente din veacul al XIV-lea. Suntem îndrituiți a deduce că nu mai era colectivă nici pe vremea cnezatelor și voevodatelor adevrite pe Olt, la mijlocul secolului al XIII-lea. Cnejii, vovozii și « maiores terrae » de atunci, erau de sigur și ei proprietari, niște proprietari cari, ca « primi inter pares », cârmuiau așezările, sau grupările de așezări de familii, proprietare în indiviziune. Nu erau *numai* cârmuitori ⁴⁾, ci și proprietari.

¹⁾ *Ibid.*, p. 55.

²⁾ *Ibid.*, pp. 68—9.

³⁾ *Ibid.*, p. 55.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 10, 66.

Nici nu este de crezut că dacă cnezii din părțile Oltului ar fi avut numai rostul de cârmuitori, ar fi avut numai o judecie asupra « obștiilor » proprietare, întemeietorii statului muntean ar fi indispus aceste obștii, adică masa proprietarilor, dându-le așezările sub stăpânirea cnezilor, ca un fel de beneficii ale acestora.

Invers însă, este de înțeles că odată cu constituirea statului unitar muntean, cnezii să fi pierdut atribuțiile lor de cârmuitori ¹⁾, de judecie, care au trecut asupra Domnului și funcționarilor săi, rămânând numai cu calitatea lor de proprietari. Așa se și poate lămuri de ce în Muntenia termenul de cneaz a fost întrebuițat, în primele veacuri, pentru a desemna pe proprietari. Dacă li s'a mai zis și judec și jude, va fi fost ca o rămășiță a vremurilor când erau și conducători și judecători ai cultivatorilor de pe pământul lor ²⁾.

În Moldova însă, unde statul a fost întemeiat de descălecători din Maramureș, se înțelege ca termenii de cneaz și jude să fi avut, ca în Ungaria ³⁾, înțelesul de dregător sătesc. Acolo cnejii erau reduși la dependență de rege, iar prin judec se desemnau, în actele latinești, funcționarii mari și mici, cu atribuții judecătorești ⁴⁾.

În Principate însă, judecii și juzii n'au mai avut atribuții judecătorești. În documentele noastre slavonești, termenul pentru a desemna pe judecători, este întotdeauna acela de « sudți ». Acest termen a fost adeseori tradus în românește de istoricii și arhivarii noștri prin acela de juzi ⁵⁾, care avea însă alt înțeles în vechile noastre documente, sau prin acela de județ, care permite confuzia cu judeci, care iarăși avea alt înțeles în vechile documente. Pentru a se înlătura deci confuzia, socotesc că sudeț nu trebuie tradus decât prin judecător.

¹⁾ I. Bogdan, *Despre cnejii români*, p. 43. I. Nădejde, în revista « Literatură și știință », II, p. 39. Iorga, *Constatări*, pp. 6—7. R. Rosetti, *Pământul*, p. 190, nota.

²⁾ C. Giurescu, *Despre boeri*, 100—101.

³⁾ I. Bogdan, *Note pentru cursul său*.

⁴⁾ Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*. Trad. F. Schiller, Berlin, 1909, pp. 181, 216, 223, 235, 242, 741, 745, 749, 761.

⁵⁾ Ex. in Arh. ist. I, l. p. 114.

2. Caracterul indiviz al proprietății

Acești proprietari stăpâneau moșiile în indivizie.

La 1389 Mircea cel Bătrân dăruiește Coziei o parte din satul Jiblea, care fusese al boierilor Stanciu, Costea, Vâlcu, Albu și Radomir ¹⁾.

La 1437, Vlad Dracul întărește boierilor Roinea, Radu, Dragomir, Albu, Vlăcsa, și Vlaicu, ocinele lor din Lăngești, Gornii, Aninoasa și alte trei ²⁾.

La 1410 Alexandru cel Bun întărește un sat pe Somuz lui Șoldan Petrov și femeii lui și copiilor lor și fratelui său Miclăuș ³⁾.

La 1495, Ștefan cel Mare întărește niște moșii la 24 persoane, bărbați și femei, din neamul lui Pântece ⁴⁾.

Același Domn, în același an, cumpără o siliște pe Tutova dela 14 urmași ai unui Petru Tudor ⁵⁾.

Vlad Călugărul (1482—1495) întărește unor boieri, frați și veri, mai multe moșii ⁶⁾.

Moise Vodă la 1529: « să-i fie lui Dobrotă și fratelui său Drăghici cu fiii lor și lui Tatu cu frații lui și lui Bane cu fiii și fiicele, în Bălării a treia parte » ⁷⁾.

Acestea sunt grupările de oameni legați prin rudenie de sânge, scoborîtori din același moș și porecliți de obicei în istoriografia noastră « țărani slobozi » ⁸⁾ termen pe care, spre a înlătura confuzia cu muncitorii pământului altuia, eu nu-l voi întrebuița, mărginindu-mă la acela de proprietari.

Și sunt proprietari în indivizie. Ei nu formează însă o comunitate familială după sistemul zadrugei. Nu este vorba la noi de un drept unitar al comunității, ci numai de o colectivitate, sau juxtapunere a drepturilor membrilor grupurilor, cari au, în indivizie, fiecare un drept distinct ⁹⁾.

¹⁾ C. Giurescu, *Despre boeri*, p. 27.

²⁾ *Ibid.*, p. 28.

³⁾ Ghibănescu, *Surete și izvoade*, I, pp. 2—3.

⁴⁾ I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, p. 250.

⁵⁾ Bogdan, în « *Conv. lit.* », 1907, pp. 47—52.

⁶⁾ I. C. Filitti, *Arh. G. Gr. Cantacuzino*, p. 18.

⁷⁾ *Ibid.*, p. 167.

⁸⁾ I. Nădejde, în « *Literatură și știință* », I, p. 150 și urm.

⁹⁾ G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, pp. 326—7.

Nu trăiesc nici în comunitate domestică, după tipul zadrugei. Ei formează fiecare o familie simplă, cu căminul ei individual. Este o evoluție la care Slavii ajunseseră și ei încă din secolul al X-lea, după cum constată Niederlé, poate printr'o influență a dreptului roman, prin mijlocirea Germanilor, asupra obiceiurilor slave.

Partea fiecăruia într'un sat, nu este însă diviză pe teren. Ea este numai « atâta parte » din hotarul indiviz și această cota parte a fiecăruia este determinată prin diviziuni numai ideale, aritmetice, prin raportare la autorul comun, după spița neamului.

Toți copiii, sau numai toți fiii — nu e locul să intrăm în discuția chestiunii — unui autor comun, au părți egale indivize într'un hotar. Descendenții lor formează tot atâtea ramuri, sau cete, de « frați », sau « cetași » de moșie ¹⁾. Partea fiecărui copil al autorului comun se împarte apoi, tot ideal, numai între copiii lui, nu se împarte pe cete; părțile acestor copii, tot astfel între urmașii lor și așa mai departe. Moștenirea fiecăruia revine rudelor sale celor mai apropiate. Nici o parte a acestei moșteniri nu revine cetei, sau grupului, ca în vechile organizări agrare.

Astfel, după a doua generație, descendenții unui autor comun nu mai aveau părți egale într'un hotar.

Așa de exemplu, la 1495, în hotarul Năneștilor (Moldova), Fătu și Sturdza stăpâneau câte $1/8$, alți trei câte $1/12$ și altul $1/16$. La 1546 Petru Rareș întărește stăpânirea în mai multe sate a nepoților unui Căliman. Acesta avusese patru copii; dintre ei doi avuseseră câte 5 copii, altul avusese 4 și altul 7. Din acești 21 nepoți ai lui Căliman, 10 aveau astfel drept la câte $1/5$ din $1/4$, adică la câte $1/20$ din sate;

¹⁾ Termenul « cete », spre pildă în doc. slav. dela 1525, la Stefulescu, *Doc. slavo-române* privitoare la Gorj, pp. 84—6: « Vâlcu cu ceata lui, Dragomir cu ceata lui ». La 1532 un jupân Spată cu feciorii și cu « frații » lui, în număr de 18, cumpără moșie în Balaci (Teleorman). La 1556 un doc. privitor la aceeași indivizi, îi numește « cetași » (St. D. Grecianu, *Genealogii documentate*, I, pp. 96—7). La 1459, un doc. vorbește de un « Radu cu frații și fiii lui », iar mai departe de același Radu cu « ceata » lui (Stefulescu, *o. c.*, p. 123—4). La 1568 se menționează într'un act « Stefan, Dumitru, Tecuci și Badea, cu frații săi și cu fiii lor » iar câteva rânduri mai jos, « Ștefan și Dumitru cu ceata lor ». (*Ibid.*, p. 167). La 1588 Mircea Ciobanul întărește la 7 cete, de câte mai mulți indivizi, câte $1/7$ din Obedin (fișe G-al P. V. Năsturel, după *Cond. Tismanei*, II, p. 259).

4 aveau drept la câte $1/4$ din $1/4$, adică la câte $1/16$ din sate, iar 7 aveau drept la câte $1/7$ din $1/4$, adică la $1/28$ ¹⁾.

Aceste « părți », nu numai din pământul de arătură, dar și din întregul hotar al așezării, se moștenesc, se dau de zestre, se zălogesc, se vând, după cum arată hrisoavele domnești de confirmare. Așa spre pildă, în Muntenia, « satul toți » sau jumătate satul ²⁾, jumătate muntele ³⁾, a șaptea parte dintr'o ocină, sau dintr'un munte ⁴⁾, ori « veri cât este partea cutăruia » ⁵⁾, sau « partea cutăruia toată, a treia parte de peste tot hotarul, din câmp, din pădure, din apă și din siliștea satului » ⁶⁾, sau toate hotarele ⁷⁾, care uneori se descriu ⁸⁾, cu hotarul bătrân « din zilele Mircii Vodă » ⁹⁾, cu toate siliștele, livezile, viile ¹⁰⁾; $1/2$ dintr'o moară, sau dintr'o gârlă ¹¹⁾. În Moldova, satele « cu tot venitul și cu toate hotarele », care se descriu minuțios ¹²⁾, sau « pe unde a umblat din veac » ¹³⁾, ori spre pildă, a patra parte, sau din a opta parte două părți, etc. ¹⁴⁾.

Aceste « părți », ciast, cut, pricutcami, mai târziu jirebie și delnițe în Moldova, del, apoi delnițe, în Muntenia, corespund cu huba la Germani, mansus, sessio, laneus, area, în Occident, de unde au trecut la Unguri și Poloni, jirebie în Sârbia, delnițe în Rusia. Sunt părțile familiilor simple într'un hotar indiviz. Pot fi și părțile atribuite în folosință cultivatorilor. Trecuse și la noi de mult vremea periodicității lucrurilor prin tragere la sorti, a colectivismului agrar ca și a comunismului familial ¹⁵⁾.

¹⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 164, n.

²⁾ Ex. 1430, Stefulescu, p. 164 n.

³⁾ Ex. 1468, *ibid.*, p. 18.

⁴⁾ Ex. 1487, *ibid.*, p. 29.

⁵⁾ Ex. 1486, *ibid.*, p. 27.

⁶⁾ Ex. 1544, *ibid.*, p. 109.

⁷⁾ Ex. 1493, Stefulescu Tismana p. 199.

⁸⁾ Ex. 1501, St. D. Grecianu, *Șirul voevozilor cu divane*, p. 28; dela 1562 (tot în Muntenia) în « Rev. ist. » XVIII (1922), pp. 260—1.

⁹⁾ 1514, Stefulescu, *Doc. slavo-române*, pp. 77—8.

¹⁰⁾ Ex. 1505, Stefulescu, *Tismana*, p. 208.

¹¹⁾ 1514, Grecianu, *o. c.*, p. 39.

¹²⁾ Ex. începând dela 1392, la M. Costăchescu, *o. c.*, I, p. 8.

¹³⁾ Ex. 1412, *ibid.*, p. 99.

¹⁴⁾ Ex. 1490. la I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, p. 444. Ex. din sec. XVI, la Rosetti, *Pământul*, pp. 164—5 notele.

¹⁵⁾ Cf. Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii*, 1909, pp. 14 și 88.

Deoarece proprietatea se stăpânea din generație în generație în indivizie, puteau ajunge să se grămădească mulți proprietari indiviși pe un hotar.

La 1495, pe o siliște de pe Tutova, erau proprietari 14 urmași ai întemeietorului de pe vremea lui Alexandru cel Bun ¹⁾.

În alt sat, tot atunci, erau 24 proprietari, bărbați și femei, descendenți dintr'un autor comun ²⁾.

La 1582 un hrisov înșiră pe « boerii din Zeletin »: erau 17, pe lângă « feciorii » și « frații » lor ³⁾.

La 1592 o a patra parte dintr'un sat era stăpânită de 12 proprietari, cari o vindeau unui dregător ⁴⁾.

La 1598 se întărește satul Comănești, urmașilor Mărușcăi, Albiei și Micăi din vremea lui Petru Rareș: 8 urmași ai primei, 8 ai celei de a doua, 10 ai celei de a treia ⁵⁾.

Nu e deci de mirare ca la o cercetare relativă la o pricină de hotar, la 1570, să apară 150 megieși bătrâni și oameni buni. Erau proprietarii din împrejurimile locului cu pricina ⁶⁾. Familii numeroase de proprietari ai unui hotar se întâmpină și la Sârbi ⁷⁾.

Când asemenea proprietari, 30, 40, 50, chiar peste 100, spun că « au fost toți cneji pe ocinile lor », expresia nu este, cum credea Bogdan ⁸⁾, un termen nepotrivit de cancelarie, ci corespunde realității ⁹⁾.

Pentru a desemna dreptul colectiv sau indiviz, al familiilor stăpânitoare ale solului, Sumner Maine întrebuintează termenul de « proprietate » ¹⁰⁾ și-l compară cu dreptul de proprietate reală din Anglia ¹¹⁾. Același termen îl întrebuintează

¹⁾ I. Bogdan, în « Conv. lit. » 41, 1907, pp. 47—52.

²⁾ I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, p. 250.

³⁾ C. Giurescu, *Despre boeri*, p. 59.

⁴⁾ Melhisedec, *Cronica Romanului*, p. 225.

⁵⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 165 nota.

⁶⁾ C. Giurescu, *l. c.*, pp. 53—4.

⁷⁾ Jirecek, *Staat und Gesellschaft*, I, p. 33, nota 12. Jirecek, *Gesch. der Serben*, p. 138.

⁸⁾ Despre cneji, p. 38.

⁹⁾ C. Giurescu, *Despre boeri*, p. 72. A. V. Gădei, *Ist. socială a țărânimii noastre*, Buc. 1904, p. 14.

¹⁰⁾ Citații chiar la Rosetti, *Pentru adevăr și dreptate*, pp. 20, 106, 208.

¹¹⁾ *Ibid.*, p. 28.

Zachariä von Lingenthal, Lamprecht, Laveleye ¹⁾). Cei care-l exercită, sunt denumiți proprietari, de către aceleași autorități necontestate în materie. Totuși la noi, acești termeni sunt ocoliți cu îngrijire și înlocuiți prin acei de stăpân și stăpânire, pentru a se stabili o pretinsă filiație a proprietarilor ce întâmpinăm în documentele noastre, din niște stăpâni cari, prin voința domnească, s'ar fi suprapus « obștii sătenilor », singura proprietară ab antiquo, și ar fi depozitat-o cu timpul.

O asemenea suprapunere am arătat însă că nu se adevărește dincoace de Carpați. Aici, într'adevăr, proprietară a rămas « obștea sătenilor », cu *condiție* de a se înțelege prin ea grupurile de familii proprietare în indivizie și de a nu se cuprinde în ea și elementele servile.

De asemenea, termenul ce se întrebuițează de obicei pentru a desemna pe proprietarii în indivizie ai hotarelor, este acela de « țărani liberi » ²⁾). Astfel și termenul de « vlasteli » din izvoarele sârbești a fost tradus cu « țăran liber » ³⁾ în înțeles de proprietar. Socotesc însă că, pentru a evita confuziuni, termenii de « țăran » și de « sătean », în cercetarea regimului proprietății la noi, ar trebui rezervați pentru cultivatorii, liberi sau nu, de pe moșiile proprietarilor.

Tot așa este greșit a zice că conducătorii așezărilor sătești, erau aleși de « locuitorii satelor » ⁴⁾, căci este știut că erau aleși de capii familiilor proprietare ale așezării, ca niște primi inter pares, nu și de ceilalți « locuitori » ai ei, muncitori subordonați.

3. *Sensul daniilor domnești de sate*

Cu excepția lui C. Giurescu, istoricii noștri au pretins că daniile de sate, adică de moșii populate, făcute de Domni mănăstirilor și boierilor, nu erau decât « drepturi asupra unor

¹⁾ *Ibid.*, pp. 50, 71, 103.

²⁾ Rosetti, *Pământul*, pp. 47, III, 189, nota. I. Bogdan, *Originea voevodatelor*, p. 13.

³⁾ N. Iorga, *Constatări*, p. 9.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 5.

dări, venituri și slujbe »¹⁾, simple transmisiuni de drepturi regaliane²⁾, ca folosințe temporare³⁾, drepturi personale, căci singurii cari aveau drepturi reale asupra pământului erau sătenii cari-l munceau⁴⁾, un drept numai de judecie asupra posesiunilor obștiilor sătești⁵⁾.

Asemenea concesiuni către particulari a dreptului de a percepe pentru sine, din unele sate, dările și prestațiile cuvenite statului, s'au practicat în imperiul bizantin, în vechea Sârbie și în Rusia (pomestia), în Ungaria (imunitățile din Țara Făgărașului).

N'am întâlnit însă în documentele noastre să se fi acordat cuiva asemenea concesiuni de drepturi regaliane, de percepțut din satele altor proprietari particulari.

Daniile moldovenești din secolul al XV-lea, de sate unde « este » cutare, sau unde « este » cneaz, jude, ori vataman, cutare, am arătat că nu au acest înțeles.

N'am putut deci nici constata ca la noi, prin abuz, asemenea concesionari de drepturi regaliane să fi ajuns să se crează « stăpâni pe moșii și pe oameni (de pe moșie) prefăcându-i în robi »⁶⁾ și deci deposedând pe proprietari.

La noi, satele pe care Domnul le dăruiește, sunt sau proprietăți personale ale lui, sau sate domnești, adică proprietăți ale statului. Nici într'un caz însă, nici în celălalt, locuitorii din aceste sate nu sunt proprietari, ci sunt numai muncitori țărani, liberi sau nu, cari trăiesc în acele sate și se hrănesc pe moșie.

Se poate ca uneori, documentele prin care Domnii adresându-se unor « sate », le vestesc că le-au dat pe seama unei mănăstiri, sau unui boier, să nu se fi referit decât la transmisiuni de drepturi regaliane asupra oamenilor din acele sate, închinându-i numai cu « lucru », sau numai în « ascultare », iar nu și de proprietate asupra hotarelor satelor,

¹⁾ I. Nădejde, în rev. « Literatură și știință », I, p. 177. Tanoviceanu, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, pp. 418, 420.

²⁾ Iorga, *Constatări*, p. 42.

³⁾ Gâdei, o. c., p. 24.

⁴⁾ Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii*, pp. 30—1.

⁵⁾ Rosetti, *Pentru adevăr și dreptate*, p. 55.

⁶⁾ Nădejde, l. c.

dar și atunci este vorba tot numai de oameni din sate particulare ale Domnului, sau din sate domnești, și cari deci nu erau proprietari.

Acesta ar putea fi sensul hrisovului lui Mircea cel Bătrân către « satele » Tismanei, asigurându-le că « nu le va lua de azi pe mâine » dela un cneaz sau boier, ca să le dea altuia ¹⁾. Așa s'ar putea explica doc. ca cel muntean dela 1510, în care se spune că niște boieri, după ce obținuseră prin slujbe dela un Domn niște sate, le cumpăraseră apoi dela același Domn pentru patru cai ²⁾. Ar putea însemna că după ce Domnul nu le conferise decât drepturi regaliane asupra satelor, li cedase și proprietatea ³⁾. Vasile Lupu închină numai cu lucru către mănăstirea Solca pe locuitorii satului domnesc Rădășani ⁴⁾.

La 1669 Domnul Moldovei scrie vătămăului și sătenilor (în înțeles de vecini plugari) din satul domnesc Piscani, că sunt dați pe seama lui Iane postelnicul; deci « să aveți a-l asculta ca pe un stăpân ce vă este, de toate trebile ce vă va da învățătură, iar mai mult pe la alte uși să nu vă știu că mai umblați » ⁵⁾. La 1670 Domnul scrie către vătămăul și sătenii din Dângenii: « am socotit (că) decât să mai umblați din mână în mână și la un stăpân și la altul, mai bine să vă știți și voi așezați »; deci îi dă mănăstirii Cetățuia, îi scutește de dări, afară de bir odată pe an și-i obligă să execute « câte un lucru ce va fi al mănăstirii » ⁶⁾.

Dacă se va fi întâmplat ca unii concesionari de drepturi regaliane să le fi transformat abuziv în proprietăți, ei au fost uzurpători față de stat, sau față de Domnii cărora satele au aparținut, iar nu față de locuitorii acestor sate.

Nu știu cum a putut scrie Nădejde ⁷⁾ că în actele de danii domnești « nu se vede nicio umbră de vreun drept dat boierilor sau mănăstirilor, asupra pământului, sau asupra unei

¹⁾ C. Giurescu, *Despre rumâni*, p. 35.

²⁾ G. D. Florescu, *Boerii Mărgineni*, pp. 31—2.

³⁾ Mai degrabă decât că renunța la dominiul eminent, cum pare a crede Dinu Arion, *Încercare asupra dominiului eminent*, p. 11.

⁴⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 230, n. 2 (act dela 1749).

⁵⁾ Iorga, *St. și doc.*, V, p. 41.

⁶⁾ « Rev. soc. ist. arheol. biser. » Chișinău, XX (1930), p. 170.

⁷⁾ L. c., p. 167.

32548/67

părți de moșie ». Sunt, într'adevăr, atâtea acte de danii de sate, în care sau se spune că hotarul va fi « pe unde a umblat din veac », sau se face chiar descrierea lui minuțioasă.

Nu mai vorbesc de daniile de locuri pustii, ale căror hotare se descriu, pe care noul proprietar să poată aduce coloni, pe cari Domnul declară că-i va scuti de unele drepturi regaliane ale sale.

Atât numai este exact că trecerea unui sat din proprietatea statului în aceea a unui particular, îngreua situația sătenilor pentru că, în loc a avea îndatoriri numai către stat, aveau de atunci, îndoite îndatoriri, către stat și către noul proprietar.

4. *Tragedia proprietății, sub povara fiscalității în secolul al XVI—XVII-lea*

Odată cu fiscalitatea tot mai accentuată, din secolul al XVI-lea, din cauza exigențelor crescânde turcești, vechea proprietate a fost supusă la un dureros proces de selecțiune naturală nemiloasă, în favoarea aceluia care dispunea de « ban », adică de numerar. A urmat în sânul clasei de proprietari rurali, o veșnică premenire, prin ridicarea unora și scoborîrea altora.

Situația proprietarilor cari nu se bucurau de favoarea domnească, sau nu încăpeau în dregătorii, devenea astfel, de prin a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tot mai precară. De aci necesitatea de a-i grupa în bresle fiscale, sub numele de « slujitori », pentru ca, în schimb de înlesniri fiscale, să poată îndeplini slujbe ostășești, sau civile și totodată spre a se asigura mai bine încasarea dărilor, prin răspunderea colectivă a cetașilor și prin aceea ierarhică a căpeteniilor lor. Formau, pe sate, « cete », cu un număr variabil de « cetași », sub comanda ceaușilor sau stegarilor; aceste cete se grupau apoi sub ordinele sutașilor, hotnogilor, iuzbașilor, sau vătafilor și, în sfârșit, pe județe, formau pâlcuri, steaguri, sau căpităanii, sub conducerea căpitanilor ¹⁾.

¹⁾ Filitti, *Evoluția claselor sociale*, în « Arhiva pt. știința și reforma socială », V, Nr. 3—4, pp. 356—7 și 364—5.

« Curtenii » în Moldova și « roșii » în Muntenia sunt astfel de bresle de proprietari, cu îndatorire ostășească.

Termenul de « curtean » în Moldova, decade dela înțelesul său glorios primitiv, de curte a Domnului, de proprietar de « curți », principali ostași călări ¹⁾. Miron Costin, scrie că Miron Vodă (1626—9) s'a îngrijit cu deosebire de curtenii scăpătați, făcând « mare volnicie curții să dea la bir numai odată într'un an și oricine din curteni ar răsări la ocina sa, ori la sat boieresc, ori la sat domnesc, pe toți i-a adus iarăși la breslele sale ». Același cronicar definește această categorie: « Nobilime teritorială, cu numele de curteni » ²⁾. Și Vartolomei Măzăreanu știe că sub Miron Vodă curtenii au dat la bir numai odată pe an. Bandini zice că la ușile lui Vodă străjuiesc boierii și curtenii, cu servitorii lor ³⁾. Dimitrie Cantemir definește pe curteni « nobili a căror viță n'a ajuns încă la demnități de boierie (dar cari) au primit dela strămoși ca moștenire vreun sat, sau două » ⁴⁾. Ii mai numește și « boieri de clasă mai inferioară ». Sunt urmași de boieri sărăciți sub povara impozitelor, rămași, în loc de « curți », cu câte o casă ⁵⁾ pe un petec de pământ.

În Muntenia, din secolul al XVI-lea, echivalenții curtenilor din Moldova sunt « roșii ». Un izvor ardelean îi definește « oameni slobozi și boieri » ⁶⁾. Cronica anonimă spune că Mihnea Turcitu, în a doua domnie (1585—1591) a pus bir mare asupra-le ⁷⁾. Se știe că au jucat un rol militar și național foarte însemnat în vremea lui Mihai Viteazul și a urmașilor săi ⁸⁾. Miron Costin scrie: « Curtea (din Moldova) ce se zice la (Munteni) roșii » ⁹⁾. Acea « Relatio de statu Valachiae », raport catolic dintre 1679—1688, zice că roșii « mai înainte au fost boieri foarte avuți » ¹⁰⁾.

¹⁾ Amănunte în studiul meu citat, p. 348.

²⁾ *Funcțiunile țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, p. 115.

³⁾ Ed. V. A. Urechia, p. 139.

⁴⁾ *Descrierea Moldovei*, ed. Pascu, p. 140. C. Giurescu, *Despre boieri*, p. 8.

⁵⁾ C. Giurescu, *o. c.*, pp. 9—10.

⁶⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, p. 53.

⁷⁾ « Magazin istoric », IV, p. 276.

⁸⁾ Studiul meu citat, p. 351, n. 1.

⁹⁾ Ed. V. A. Urechia, I, p. 609.

¹⁰⁾ « Magazin istoric », V, 57.

Curtenii nu trebuie calificați de « țărani »¹⁾, nici roșii de « săteni »²⁾, căci se poate naște confuzie asupra situației lor de proprietari.

Odată cu tragedia proprietății, și terminologia pentru a desemna pe proprietari se schimbă.

În Muntenia, nu mai este calificat de « boier » orice proprietar. Boier nu se mai numește, de regulă, decât proprietarul mare, omul care n'a fost copleșit sub povara fiscalității, care a rămas de sine stătător și n'a avut nevoie să fie grupat în cetele slujitorești și totodată fiscale. Acești proprietari își hotărânesc de obicei părțile lor de moșie de către devălmașii lor, deseori chiar rude de sânge, urmași ai aceluiași autor comun, pe cari împrejurările nu i-au favorizat. Este o tendință de diferențiere, de ieșire din rândurile acelorora cu cari nu se mai simt deopotrivă, precum și o necesitate economică. Ei nu-și mai zic decât boieri, ca și dregătorii și disprețuesc ceilalți calificativi. Situația lor de proprietari mari și hotărâniți o datoresc într'adevăr împrejurării că, mulțumită dregătoriilor, au putut păstra o bună situație materială. Este o strânsă corelație între slujbele și proprietățile lor; unele sunt în funcție de celelalte.

De prin a doua jumătate a secolului al XVI-lea, termenul de « megieș » se aplică astfel de preferință proprietarilor mici și rămași în indiviziune.

Așa spre pildă, la 1604, la o cumpărare de moșie, se consultă megieșii și boierii dimprejurul locului.

La 1642, un hrisov al lui Matei Basarab, cu privire la moșia Tozogeni, deosebește pe « boierii » din sat și pe « megieșii » din sat³⁾.

Călugărul catolic care a vizitat Muntenia între anii 1679—1688, definește pe megieși « țărani liberi, cari au moșiile lor mai mari sau mai mici »⁴⁾.

Tot mai ales lor se aplică termenii de dedi și dedini⁵⁾ sau nasledniți⁶⁾, adică oameni cu moșii (moșteniri), stăpâni

¹⁾ Iorga, *Ist. Românilor prin călători*, I, (1928), p. 294.

²⁾ Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 7.

³⁾ C. Giurescu, *Despre boieri*, p. 66.

⁴⁾ « Magazin istoric », V, p. 58.

⁵⁾ Intâia oară la 1566 (C. Giurescu, *o. c.*, p. 118).

⁶⁾ Intâia oară la 1596 (*Ibid.*, p. 119).

ai unei moșii (moșteniri), sau pe românește, din secolul al XVII-lea, moșteni sau moșneni¹⁾. Ei continuă a trăi în « cete », ca scoborîtori din autori comuni, grămădiți în indivizie pe același hotar. Așa spre pildă, la 1695 Constantin Vodă Brâncoveanu întărește lui Lațco și vărului său Crăciun, cu « ceata lor », moșia Poroina din Mehedinți. Alt document, din 1696, numește pe « Lațco, Crăciun, cu verii lor, moșneni ot Poroina »²⁾.

Li se mai zice și « săteni ». La 1563, Petru Vodă dă « satul Hrastul, să fie volnici cu această carte a d-niei mele, să ție moșia lor dreaptă și moștenească din Hrast, cu vechile hotare (care se descriu, spre Băilești, până în Dunăre). Să fie în pace și slobozi de către toți oamenii, a se hrăni pe moșia lor, iar altul nimeni să nu-i bântuiască, nici stolnicei, nici nimeni, ci să prinză ei singuri pește în lac și să cosească pe locul lor. Iar cel care va vâna într'acest lac... să fie volnici a-l ucide »³⁾. Săteni se numesc moșnenii din Poiana Ialomița, în acte din secolul al XVII-lea⁴⁾.

Ca aspect, îmbrăcăminte, fel de vieață, mulți ajungeau într'adevăr să semene cu țărani. Socotesc totuși, precum am mai spus, că trebuie evitați, pentru desemnarea lor, termenii de « țărani liberi » și de « săteni », pentru a înlătura confuzia cu simplii cultivatori de pe moșia altuia.

Proprietățile lor, stăpânite în indivizie, se numesc « megieșești », spre deosebire de proprietățile mari hotărnicite și stăpânite de câte o singură familie și care se numesc boierești. În același hotar pot fi părți boierești și părți megieșești⁵⁾.

În Moldova, pentru această categorie de mici proprietari, grămădiți în devălmășie pe un hotar, se întrebuintează termenul de răzeș, dela ungurescul *részes*, părtaș într'un hotar,

¹⁾ *Ibid.*, p. 124.

²⁾ Academia română, ms. 610, f. 17 verso și 14 verso.

³⁾ Arh. stat., secția ist., pachet 9, netrebnic (fișe g-al P. V. Năsturel). « Satul Milești » (de moșneni) la 1566 (C. Giurescu, *Despre boeri*, 78).

⁴⁾ Colecția mea.

⁵⁾ Doc. din sec. XVII, la C. Giurescu, *Despre boeri*, p. 67, nota.

coproprietar ¹⁾, întâia oară la 1580 ²⁾, în loc de mai vechiul sodășă ³⁾. Așa spre pildă, la 1610, un boier Septilici, cum-pără jumătate din $\frac{1}{4}$ din Văscăuți dela niște rude răzași, strănepoți ca și el ai bătrânului Septilici ⁴⁾. Dimitrie Cantemir scrie că răzeșii se pot numi «mai bine țărani liberi decât boieri»; spune că ei locuiesc «mai mulți împreună un sat și-și lucrează pământul ei singuri, ori cu slugi tocmite»; știe că mulți din ei «pentru sărăcie și-au vândut moșiile părintești și prin strămbătatea boierilor au fost siliți a primi și jugul supunerii boierești» ⁵⁾.

Când istoria noastră a început a fi studiată prin prisma revendicărilor democratice, pela mijlocul secolului al XIX-lea ⁶⁾, s'a formulat și teoria unei proprietăți moșnenești sau răzeșești vechi, alodială, deplină, anterioară statului unitar, în contrast cu proprietatea boierească nouă, derivată din danie domnească și cuprinzând numai concesiuni de drepturi regaliane ⁷⁾, în scop de a opune boierimii noi, care monopolizase cârmuirea statului, boerimea cea veche, care trăia țăranită la sate.

Expunerea de până aci, arată însă că toate proprietățile dela noi au fost stăpânite după aceleași reguli. N'a existat un *drept vechiu* țăranesc colectiv și un *drept nou* boeresc de natură individuală ⁸⁾.

A existat un singur *drept* de proprietate, proprietatea în indivizie a familiilor simple, scoboritoare dintr'un strămoș comun, din una sau mai multe familii simple, descălecătoare ale hotarului, sau care au primit hotarul în danie dela

¹⁾ D. S. Gore, *Răzeșii*. In «Viața Românească», XII, vol. 42 (1920), p. 406. Mi se pare derivația cea mai firească. Alta latinească, dela *radius* a încercat S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinaccius*, pp. 104—5. Dela românescul *rază*, crede Iorga. Dela polonezul *rycerz*, Ritter, luptător călare, propune Gr. Nandriș, în «Revista filologică» din Cernăuți, I (1927) 9 pp. 325—8, combătut de I. Minea, în «Cercetări istorice», IV (1928) pp. 92—6. După Philipide ar fi cuvântul turco-arab, intrat la noi prin Cumani, erzeși-tovarăș de pământ.

²⁾ Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 136.

³⁾ I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, p. 197 (anul 1502).

⁴⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 261.

⁵⁾ *Descrierea Moldovei*, trad. Pascu, p. 148.

⁶⁾ Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, *Acte și doc. privitoare la ist. renașterii României*, V, pp. 1001—3; VI, I, pp. 253—6, 242.

⁷⁾ Gâdei, *o. c.*, 16.

⁸⁾ Iorga, *Constatări*, pp. 15 și 24.

Domn. Documentar, acesta din urmă este și cazul cel mai frecvent, mai ales în Moldova ¹⁾. După numărul capilor de familie cei mai vechi cunoscuți, moșiile « umblă » pe « cete », mai târziu, în documentele românești, pe « moși mari » în Muntenia ²⁾, iar în Moldova, pe « bătrâni », termen ce se întâlnește în documentele românești, întâia oară la 1595 ³⁾.

Proprietatea boierească, hotărnicită, diviză, a fost totdeauna posibilă în drept. Ea a existat în fapt ori de câte ori era vorba de familii bogate, care stăpâneau multe sate ⁴⁾, așa încât fiecare copil putea, la moartea părinților, să ia în parte sa un sat întreg, sau chiar mai multe. Când o familie stăpânea numai un hotar ⁵⁾, acesta se moștenește de toți copiii în indivizie, dar nimic nu-i oprea, în drept, de a ieși din ea ⁶⁾. A ieșit din indivizie cine a putut, cine a avut interes, prin bogăția și situația sa. Bine a spus Xenopol ⁷⁾ că boierii nu erau decât răzeși răsăriți de-asupra masei semenilor lor. În schimb, cei defavorizați de împrejurări, au rămas pe același hotar și s'au tot înmulțit pe el de-a-lungul generațiilor. Aceste două feluri de proprietăți, divize și indivize, au coexistat încă din secolul al XV-lea, dar precum oricine

¹⁾ Rosetti, *Cronica Vâscanilor* (Suceava). În « An. Acad. rom. », vol. 29, pp. 5—8. Rosetti, *Pământul*, pp. 169—174. Pentru Muntenia, *Ibid.*, pp. 185—6 (citate din Ștefulescu, *Gorjiul istoric*).

²⁾ Rosetti, *Pământul*, p. 185 nota (după Ștefulescu).

³⁾ Ghibănescu, *Surete*, XXIV, pp. 97—8. Ex. 1641. (Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, I, p. 145.) 1646 (Aurel Sava, *Doc. putnene*, I, p. 13: « Au avut ei a patra parte dintr'același sat Soveja, tot bătrânul lui Străulești); 1670 (Rosetti, *Pământul*, p. 264, n. 1); 1677, Mihalcea Hâncu dăruiește mănăstirii sale « un bătrân ce se cheamă Cornești » partea acestui bătrân, ce a cumpărat-o (Arh. Basarabiei, 1930, p. 92); 1691 (Aurel Sava, *l. c.* 29: am vândut a mea dreaptă ocină și moșie, $\frac{1}{2}$ de bătrân din sat, care este de bătrânul nostru Baci).

⁴⁾ Ex. încă din sec. XV, deși rare atunci. Pentru Moldova, M. Costăchescu, *o. c.* I, pp. 506—544. Pentru Muntenia, Filitti, *Arh. G. Gr. Cantacuzino*, p. 16, doc. 91. Ștefulescu, *Doc. slavo-rom.*, pp. 46—53.

⁵⁾ Se întâmplă însă că și atunci, dacă într'o moștenire rămăneau mai multe sate, moștenitorii să-și ia părți în fiecare din ele. Ex. dela sfârșitul sec. XV în Moldova, la I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, p. 403, II, pp. 61, 137. De asemenea când mai mulți cumpărau împreună un sat, îl împărțeau în părți inegale, proporționale cu suma cu care contribuiseră (ex. *ibid.*, pp. 197, 458).

⁶⁾ « Funie aleasă și împietrită » în Muntenia la 1521 (Ștefulescu, *o. c.* p. 83). Eșire din indivizie în Muntenia 1558 (*ibid.*, pp. 138—9); 1569 (*ibid.*, pp. 175—6). La 1588 Domnul Moldovei ordonă ca într'un sat să se aleagă « partea nemeșească a lui Gavrilaş log » din sat, din toloacă, din câmp, de pretutindeni » (I. Minea în « Cercetări ist. » IV (1928) pp. 92—4).

⁷⁾ Proprietatea mare și cea mică, În « Viața Românească », an VIII, 1913, vol. 28, p. 167.

putea ieși din indivizie, tot astfel proprietăți la origine divize puteau deveni cu timpul indivize.

Răzeșii și moșnenii nu sunt, astfel, decât proprietari ca și boierii. Scoboară și ei din una sau mai multe familii simple stăpâne ale unui hotar, dar ai cărori urmași au rămas măr-giniți la același hotar și s'au înmulțit pe el în indiviziune. Am văzut cum numai dela o vreme acești termeni au fost rezervați pentru a desemna această categorie de proprietari.

Astfel se explică și caracterele juridice ¹⁾ pe care le înfă-țișează proprietatea noastră moșnenească, sau răzeșească. Nu este comunitatea agrară dezvoltată în imperiul bizantin din motive fiscale. Nu este comunismul agrar al mirului rusesc, cu împărțiri periodice de loturi egale de simplă folosință. Nu este nici zadruga Sârbilor, cu caracterul ei de proprie-tate colectivă și cu drepturi egale de folosință ale membrilor comunității. Așezările noastre de moșneni, sau răzeși, nu sunt persoane juridice, cum s'a admis pentru ușurințe de procedură, ci juxtapuneri de drepturi individuale, indivize, de proprietate, ale descendenților unor autori comuni. Fie-care moșnean, sau răzeș, are un drept individual de proprie-tate în întreg hotarul așezării. Aceste drepturi sunt inegale, determinate prin spița neamului fiecăruia. Fiecare poate ieși din indivizie și dispune de partea sa, sub rezerva dreptului de preemțiune al copărtașilor. Numai configurația solului, împrejurările economice și felul de ocupație ce au deter-minat, precum păstorit, exploatarea rudimentară a pădurilor, au făcut ca islazurile, pădurile și munții să se folosească adeseori în comun, după cum au îngreuiat veleitățile de ieșire din indivizie. Cetele nu sunt decât grupuri de rude mai apropiate, nu sunt organizări sociale, sau economice. Pentru reprezentarea și apărarea intereselor lor, cetele de moșneni, sau răzeși, pot delega pe unul, sau mai mulți dintre ei, dar aceștia nu sunt șefi, conducători, sau cârmuitori, ci numai vechili, mandatarî temporari și revocabili.

¹⁾ Cf. *ibid.*, pp. 121, 134. D. Brezulescu, *Contribuții la studiul proprietății în de-vălmășie a munților noștri*. Buc., 1905. C. Georgescu-Vrancea, în « Curierul ju-diciar », 1908, Nr. 12.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

TOMUL XI (1930):

	340.—
N. IORGA. Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?	30.—
G-ral R. ROSETTI. I. Știri mărunte și note relative la istoria armamentului la noi. II. Când s'a adoptat steagul tricolor la noi	20.—
G. BALȘ. I. Biserica din Lujeni. II. Pridvorul bisericilor moldovenești.	50.—
S. MEHEDINȚI. Coordonante etnografice. Civilizația și cultura	60.—
N. IORGA. I. Originea lui Ștefan Răzvan. II. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Constantinopol	10.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la aceea a lui Matei Basarab. I. Armamentul	25.—
N. IORGA. Octoihul Diacului Lorinț	15.—
ANDREI RĂDULESCU. Juristul Andronache Donici	30.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la aceea a lui Matei Basarab. II. Organizarea	25.—
ION I. NISTOR. Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi	55.—
ANDREI RĂDULESCU. Asemănările între ideile primitive ale poporului din Bretania și ale poporului român	20.—

TOMUL XII (1931—32):

	300.—
ANDREI RĂDULESCU. Influența belgiană asupra Dreptului român.	25.—
N. IORGA. Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587.	7.—
N. IORGA. La cronologia vechilor Domni moldoveni	5.—
N. IORGA. Pretendentul Nicolae Basarab în Elveția	5.—
ION I. NISTOR. Opera d-lui N. Iorga	10.—
ION I. NISTOR. Un român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieski la Viena	20.—
N. IORGA. Testamentul lui Nicola Nicolau	12.—
N. IORGA. Apelul către unire al lui Cuza-Vodă la 1859	5.—
N. IORGA. Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban.	12.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la aceea a lui Matei Basarab. III. Tactica	50.—
N. IORGA. « Moșnenii » din Cremenari.	18.—
N. IORGA. Mormântul Doamnei Neaga și al neamului ei	5.—
N. IORGA. Publicații străine privitoare la istoria contemporană a Românilor	5.—
N. IORGA. Moșnenii de pe Verbilău și de pe valea Buzăului	12.—
N. IORGA. I. Pedagogia unui jurisconsult fanariot din București la 1780. II. Intoarcearea unei pribege: Doamna Maria Minio	15.—
N. IORGA. Contribuții la istoria modernă a Galaților	20.—
ALEX. LAPEDATU. Din grijile și greutățile unei domnii	25.—
N. IORGA. Știri nouă privitoare la familia lui Petru Șchiopul	15.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul, dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la aceea a lui Matei Basarab. IV. Fortificațiunea	40.—

TOMUL XIII (1932):

	300.—
N. IORGA. Un cugetător politic moldovean dela jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu	45.—
N. IORGA. Doamna Elina a Țării-Românești ca patroană literară	10.—
I. I. NISTOR. Bisericile și școala greco-română din Viena	45.—
N. IORGA. Ceva din legăturile domniilor românești cu Ierusalimul	20.—
N. IORGA. Două scrisori ale lui Atanase Anghel	10.—
N. IORGA. Domnitorii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Const. Brâncoveanu în legătură cu Patriarhii Alexandriei	5.—
N. IORGA. Radu Cantacuzino	10.—
N. IORGA. Donațiile românești pentru Megaspoleon și Vlah-Sarai	5.—
N. IORGA. B. P. Hasdeu ca istoric	5.—
N. IORGA. În jurul pomenirii lui Alexandru-cel-Bun	10.—
I. I. NISTOR. Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina.	30.—
ION I. NISTOR. Din corespondența lui Todleben dela Plevna	40.—
ALEX. LAPEDATU. Campania polonă în Moldova la 1686	25.—
N. IORGA. Un pedagog « moldovean » pe la 1800	5.—

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III

Lei

<u>TOMUL I (1922—23):</u>	100.—
<u>TOMUL II (1923—24):</u>	130.—
<u>TOMUL III (1924—26):</u>	840.—
<u>TOMUL IV (1924):</u>	160.—
<u>TOMUL V (1925—26):</u>	160.—
<u>TOMUL VI (1926—27):</u>	300.—
<u>TOMUL VII (1927):</u>	300.—
<u>TOMUL VIII (1927—28):</u>	320.—
H. PETRI. Relațiunile lui Jakobus Basilicus Heraclides cu capii Reformațiunii	25.—
ANDREI RĂDULESCU. Izvoarele Codului Calimach	18.—
N. IORGA. Imperiul Cumanilor și Domnia lui Băsărabă	10.—
N. IORGA. O gospodărie moldovenească la 1777 după socotelile cronicarului Ioniță Canta	12.—
I. LUPAȘ. Doi umaniști români în sec. al XVI-lea	20.—
N. IORGA. Brodnicii și Români	20.—
P. P. PANAITESCU. Contribuții la opera geografică a lui D. Cantemir	25.—
G-ral R. ROSETTI. Regulamentul Infanteriei franceze din 1 August 1791 și influența lui asupra regulamentelor de cari s'au servit oștirile românești sub Regulamentul Organic	15.—
G-ral R. ROSETTI. Notele unui ofițer norvegian înaintea și în timpul războiului de neafărare 1876—1878	35.—
GR. NANDRIȘ. Patru documente dela Ștefan-cel-Mare	15.—
N. IORGA. Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în sec. al XVI-lea	15.—
N. IORGA. Francmasoni și conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea	5.—
Dr. ANDREI VERESS. Nunții apostolici în Ardeal	30.—
N. IORGA. Din originile politicianismului român: O acțiune de opoziție pe vremea Fanarioților	8.—
N. IORGA. Informații spanole despre războiul nostru pentru independență	32.—
G. CANTACUZINO. Colonizarea orientală în Illyricum	35.—
<u>TOMUL IX (1928—29):</u>	200.—
N. IORGA. Cronicile turcești ca izvor pentru istoria Românilor	12.—
N. IORGA. Portretele Domnilor noștri la muntele Athos	20.—
D. ONCIUL. Români și Ungurii în trecut	15.—
S. GREAVU-DUNĂRE. Bibliografia Dobrogei, 425 a. Hr.—1928 d. Hr.	80.—
N. IORGA. Portrete și lucruri domnești nou-descoperite	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Francesco Petrarca	20.—
N. IORGA. Un boier de provincie în timpul Eteriei și Reg. Organic	10.—
Păr. H. INGIGIAN. Mărturii armenesti despre Valahia și Moldova	35.—
G-ral R. ROSETTI. Rapoarte daneze asupra războiului din 1877—1878	10.—
<u>TOMUL X (1929):</u>	400.—
G-ral R. ROSETTI. Câteva săbii ale lui Constantin Brâncoveanu	15.—
CL. ISOPESCU. Documenti inediti della fine del Cinquecento	70.—
N. BĂNESCU. Acte venețiene privitoare la urmașii lui Petru-Vodă Șchiopol	60.—
G. SOFRONIE. Principiul naționalităților în Dreptul internațional public	100.—
N. IORGA. Originea moldoveană a lui Enăchiță Văcărescu	8.—
I. LUPAȘ. «Chronicon Dubnicense» despre Ștefan-cel-Mare	10.—
P. P. PANAITESCU. Miron Costin, Istoria în versuri polone	85.—
N. IORGA. I. Intre Domnii Moldovei și ai Țării Românești, cum se făcea corespondența; II. Zugrăvi noi și vechi	10.—
N. IORGA. Scrisori domnești din arhivele din Stockholm	20.—

BIBLIOTEC

Secțiunea de Istorie a Academiei
de pe lângă C. R. al P. M. R.
M. 270

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XVI MEM. I

333/10 ✓

313066

PROPRIETARIII SOLULUI ÎN TRECUTUL PRINCIPATELOR ROMÂNE

DE

IOAN C. FILITTI
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

FOND
L. RAJA ANU

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI 3-5

BUCUREȘTI

1934